

ÇETİN, Ayşe Yücel (2014). “İrfan, İnsan Ve Toplumsal Değerler Bağlamında Akşemseddin”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.309-318 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Ayşe Yücel ÇETİN*

İRFAN, İNSAN VE TOPLUMSAL DEĞERLER BAĞLAMINDA AKŞEMSEDDİN

Beylikler döneminden itibaren Türkistan'dan ve İslam dünyasından aktarılan bilim ve ilmî çalışmalar, Osmanlı döneminde özellikle II. Murad döneminde belirgin şekilde ilerleme kaydetmiştir. II. Murad'ın da bilim adamlarını ve sanatçıları himaye etmiş olması adeta bir Osmanlı Rönesansının müjdecisi olmuştur. İbn-i Arap Şâh'ın Sultan'ın hocası olması bunda etkili olmuştur. Bu dönemde daha önceleri Türkiye'den Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'ın bilim ve kültür alanındaki üstünlüğü Osmanlı topraklarına geçmeye başlamıştır. Bir taraftan Osmanlı medreselerinde yetişen âlimler, bir taraftan dışarıdan gelenler âlim ve mutasavvıf şahsiyetler yeni bir medeniyetin, yeni bir kuruluşun ve olgunlaşmanın habercisi durumundadırlar. Molla Yegân, Molla Gürânî, Molla Hızır, Kazasker Molla Hüsrev, Ahmet Bican ve Mehmet Bican kardeşler, İbn Melek ibn Mehmet, Fethullah Şirvanî Ahmedî, Devletoğlu Yusuf dönemin önde gelen âlimlerinden bazılarıdır.

Sultan Fâtih'in yetişmesinde de etkili olan özellikle Molla Gürânî, Hocaşâde, Molla İlyas, Siraceddin Halebî, Hasan Samsunî, Molla Abdülkadir, Molla Hayrettin ve Akşemseddin, toplum tarafından kabul gören dönemin önemli âlimlerindedir. (Dosay Gökdoğan, 2002:318)

Sultan II. Murad'ın bıraktığı bilim ve sanat alanındaki çalışmalar Fâtih döneminde de yükselerek devam eder. İstanbul'un fethini müteakip Osmanlı Devleti'ne merkez olmaya hazırlanan bu belde medreseler kurulur, devrin meşhur bilginleri müderris olarak atanır. Mevlâna Alâüddin Tûsî, Bursalı Hocaşâde Muslihiddün Mustafa, Mevlâna Abdülkerim gibi isimlerin hizmet verdiği

* Prof. Dr. Gazi Üniversitesi.

medreseler yanında cami, imaret, tabhâne, kütüphane, kervansaray, dârüşşifâ gibi toplum hizmetinde kullanılacak eserler inşa edilir.

Akşemseddin, hem yetişmesi, hem hizmet verdiği dönemlerde görev yaptığı medreseler itibariyle dünyanın sayılı kültür merkezlerinden biri olan Osmanlı coğrafyasında yaşamış bir şahsiyettir.

Asıl adı Muhammed/Mehmed olup Ahmed olarak anılan Akşemseddin, medreseli bir aileye mensuptur. Şahabeddin-i Sühreverdi (ö. 1234) vasıtasıyla Hz Ebu Bekir'e bağlanan bir soydan gelen Akşemseddin'in babası Şam'dan Türkiye'ye gelip Amasya civarına yerleşen Kurtboğan Evliya adıyla ün salmış Şeyh Hamza-i Şamî'dir. Küçük yaştan itibaren Kur'an başta olmak üzere İslamî ilimleri öğrenen medreselerde tıp eğitimi alır ve müderris olur. Dönemin gereği olarak Arapça ve Farsça da bilen Hoca, Osmaniye Medresesi'ne müderris olarak tayin edilir. Bir müddet burada hizmet eden Akşemseddin, tasavvufa yönelir, İran ve Türkistan'a geçer. Yeniden Türkiye'ye, İstanbul'a gelir, oradan Ankara'ya Hacı Bayram Veli'ye intisap eder. Bu intisaptan sonra Muhammed adı unutulur ve şeyhinin verdiği isimle anılır: Ak Şemseddin...

Bir müddet Ankara'da kalan Akşemseddin, İskilip'e, oradan Göynük'e geçer. II. Murad'ın daveti üzerine Hacı Bayram Veli ile Edirne'ye de giden Akşemseddin, çocukluğundan itibaren Sultan Mehmed'le de tanışık olur. Tıp alanındaki bilgisiyle sarayda hekimlik yapan Akşemseddin, Fatih Sultan Mehmed'in daveti üzerine İstanbul'un fethine katılır, zaman zaman da Padişah'la sohbet eder.

Fetihten sonra bir süre müderris olarak İstanbul'da hizmet veren Akşemseddin, kendisine gösterilen teveccühten kurtulmak için Göynük'e yerleşir. Burada eğitim faaliyetlerine devam ederken bir yandan da hekimlik mesleğini sürdürür.

Türkistan'dan başlayıp Balkanlara kadar uzanan geniş bir İslam coğrafyasını tanıyan, bu coğrafyadaki gelişmeleri yakından takip eden Akşemseddin, bir tıp müderrisi veya dönemin mutasavvıf şahsiyeti veya tarikat şeyhi olmak yanında içinde yaşadığı toplumun sosyal problemlerini, toplumun çatısı altında yaşadığı devlet ve devlet yöneticilerinin zihniyet dünyalarını da yakından bilen bir şahsiyettir.

Karizmatik liderler, bir kimseye tanrı tarafından verildiği kabul edilen bazı özellikler dolayısıyla farklı kılınan, sadece çalışarak kazanılmayan, yaratılıştan gelen olağanüstü özelliklere sahip kişilerdir. Türk kültür alanında 'Kut' kavramıyla ifade edilen bu ilahî özelliğe sahip olan liderler, geçmişle geleceği birlikte düşünen,

dönüştürücü, rehberlik yapan ve tarihi dönemlerde süreklilik gösteren, isimleri çevresinde çeşitli anlatmaların olduğu şahsiyetlerdir. Akşemseddin de yetiştiği çevre, yaşadığı zamanda gösterdiği yararlıklar ve hayatının sonuna kadar eğitim ve tıp alanında verdiği hizmetler ile özellikle İstanbul'un fethi sürecinde ismi çevresinde oluşan ve günümüze kadar gelen anlatmalar itibariyle karizmatik lider olma özelliği göstermektedir. Dolayısıyla yaşadığı dönemde, fikirleri, hayat tarzı ve eserleri şahsiyet özelliğine bağlı olarak sağlam bilgi kaynaklarına dayanacaktır. O'nun öğrenim hayatında edindiği bilgiler, tecrübeler hem yaşadığı dönem içinde yaşanılması gereken bir hayatı, hem de idealize edilen bir hayat tarzını teklif ve telkin etmesi gerektirir.

Mutasavvıf, şeyh ve dervişler Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında olduğu gibi yeni ülkelerin fethinde de manevi kumandan vazifesi yapmışlardır. Bunun yanı sıra, Türk insanının terbiyesi, ahlâki davranışları ve iman anlayışında büyük rol oynamışlardır. Ahmed Yesevi, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Hacı Bayram Veli, Mevlana Celaleddin Rûmî'nin fert-cemiyet ve devlet ilişkilerinin tanziminde de önemli vazifeler üstlendikleri muhakkaktır. Akşemseddin de bu toplum liderlerinden biri, belki de en önemlilerindedir. Zira yeni bir çağın açılması ve yeni bir medeniyetin kurulmasında müessir olmuştur. Tarih boyunca Türk devlet geleneğinde devlet adamlarının yanında bulunan şeyşenler, müşavir veya lalalar, İstanbul'un fethi esnasında Fatih'in yanında bulunan Akşemseddin'le bu geleneği devam ettirir. (Yücel, 95:26) Ayverdi'nin ifadesiyle Akşemseddin, yalnız dönemin değil; devirlerin Fatih'i olan bir sultanın hocasıdır. Fatih Sultan Mehmed', "...kendinde gizli olan kudretten kendini haberdâr etti. (1976: 101) Akşemseddin'in şahsında ifadeleniş ve vücûd bulmuş tasavvuf ahlâkı O'nun nesi var nesi yoksa yıkılmış, sonra da aynı malzemeyi kullanmak suretiyle bu harabenin yerine bir eşsiz mâmûre kurmuştur. (Ayverdi, 1976: 119)

Akşemseddin'e ait olduğuna bildiğimiz tasavvuf muhtevalı sekiz mensur eser ve kırk şiiri bulunmaktadır. Eserlerinde hem fert hem de toplumun ahlâkî unsurlarla ilgili yönünü vurgulayan Akşemseddin'in, insanın olumlu ve olumsuz davranışlarını değerlendirmesi, mensubu olduğu toplumun genel ahlâk kuralları, dolayısıyla İslâmî çerçevede gelişen tasavvufî temel ve değerler üzerine bina edilmiştir.

"İnsanın hakiki dünyasında cemiyet ve fert el ele gider." (Maclver-Page, 1994: 81). Ferdin kendisiyle, ferdin fertle, ferdin

cemiyetle uyumu ahlâkın amacını oluşturur. İnsanın kendisini tanıması ile başlayan ve yaşadığı sürece devam eden arayış esasında fert-cemiyet ilişkisini de belirler. İslâmiyet ruhî ve ahlâkî terbiye ile insanın yüceltilmesini hedeflemekte olup insan terbiyesinde şahsiyeti ön plana almakla beraber fert ile cemiyet arasındaki bağı da koparmamıştır. Hatta insan davranışları toplum hayatının düzenine göre belirlenmiştir. “Nitekim Ebu'l-Hasan en Nuri'ye göre tasavvuf ne birtakım merasimler ne de bir bilgi yığındır; aksine tasavvuf yalnızca ahlâktır.” (Çağırıcı, 1989:7). Aldığı terbiye ve eğitim birikimi ile tasavvufun malzemesinin insan olduğunun şuurunda olan Akşemseddin, insanı davranışlarını, yaratılış ve İslâmiyet'in yüklediği sorumluluklar göz önüne alarak değerlendirilmiştir.

İnsan Allah'ın halîfesi, vekîli olarak gönderilmiştir.³³⁶ Bu hilâfete layık olmak için mükellef olduğu vazifeleri vardır. Bunların ilki yaratıcısını bilmeli ve O'na kulluk etmelidir. “Nefsini bilen Rabb'ini bilir.” hadisinde olduğu gibi önce kendini tanımalıdır. Kendinin farkına vararak, kendi benliğinden haberdâr olan kişi iyi ile kötüyü birbirinden ayırt edecek ölçülerdedir.

Akşemseddin'e göre: “İnsan her nesneyi basiretiyle müşâhede ede, bilmesiyle müteallik ola. Kendinin niceliğini bilmez kişi ki söyleye. Pes bilir kim kadîm Cebbar-ı âlem nicedir.” (RN³³⁷/2408, v.1116

Vâlih ü hayran olıban kenözümnden bî-haber.

Şimdiyi bilmez bu 'aklum ne bile ferdâsını.

(Eraslan, 1987:12b, VI-65)

Ahlâkı “nefiste yerleşik olan yatkınlıklar” (Gafarov, 2011:119) olarak tanımlayan İslâm filozofları, bunlar iyi olursa nefisten erdemler sâdir olur. Dolayısıyla ahlak ilminin temel vazifesini nefis terbiyesi olarak ifade etmişlerdir. Mutasavvıflar hem dinin hem de aklın reddettiği bütün kötü huyların ve çirkin davranışların kaynağının nefis olduğunu ifade etmişlerdir. Nefse karşı verilen savaşın insanın ahlâkî mükemmelliğe ulaşması olarak açıklamışlardır (Çağırıcı, 1989: 8). Kötülüğü emreden, şehvet, öfke, kin ve nefretin merkezi kabul edilen nefis Akşemseddin eserlerinde “İnsanı kötülüğe sevk eden güç” olarak gösterilir. Aşılması, geçilmesi gereken zor bir dağdır.

³³⁶ Bkz. Bakara Sûresi, â.30

³³⁷ Akşemseddin'in “Risâletü'n-Nûr” adlı eseri.

“Nefs seni isteklere, lezzetlere davet eder. Muhakkak ki nefis kötülüğü emreder.” (DMS³³⁸/4092, v.111a) “Kim ki nefsi hevasıyla olursa derin kuyuya düşer.” (RN/2408, v.103a)

Nefs ve can iki ezeli düşmandır. Kötü huyları nef, ilahî yolu gösteren manevî kuvveti de can idare eder. Hakk yolunun tâlibi nefsin isteklerinden vazgeçip O’na yönelir.

Sen mürid-i Hakk isan nefsin murâdın ko ki ta

Cân murâdın irüben görmeyesin hiç melâl.

(Eraslan, 1987:6b, II-28)

Mağrûr olup magbûn olma nefsüne mekkâredür

Cümle işi hep hiledür mekr ü küfr ü hem dalâl.

(Eraslan, 1987:6b, II-29)

Nefsi ile cenk eden, onun arzularını terk eden (Eraslan, 1987:93b, XXXIII-252) sûfi, nefsin perdelerini aşar (Eraslan, 1987:8b, V-54) ve hakiki mâbûdu bulur. (Eraslan, 1987:6a, II-27) Kul eğer nefsine uyarsa Hakk katında hor ve zelil olur, iblis ile kalır. (Eraslan, 1987:6a, II-25,26)

Kur’an-ı Kerim; insanı Allah’ın halifesi, yaratılmışların efendisi, dolayısıyla da kâinatın esası olarak kabul eder. Mükemmel yaratılan insanın davranışları, yaşayışı da buna uygun olmalıdır. Esasen İslamiyet bir ahlâk dinidir. Hz. Muhammed’in bir hadisinde, “Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”³³⁹ Te’yid edilmektedir. Akşemseddin, ahlakın insan ve toplum için önemini her fırsatta dile getirir. O’nun ahlak anlayışı âyet ve hadisler doğrultusundadır. “Sizin en hayırlımız, ahlâkı en güzel olanınızdır.”³⁴⁰ Hadisinde ifade edildiği gibi, iyi ve güzel ahlâklı olmak hedeflenir. Bu sebeple de söz ve fiiller “iyi”, “hayırlı” ve “mükemmel” insana uygun olmalıdır. Bu ahlâk sistemi beraberinde dünyada huzuru ve Allah rızasını kazanmayı, ahirette de ebedî saadeti getirir. Bergson, insan nefsinin derinliğine düşünürse onu idrak eder der.

Kişinin ahlâkî olgunluğa erişmesi manevî ve rûh olgunluğuna ulaştığının delilidir. Akşemseddin’in eserlerinde ahlâkî unsurlar; insanı kötü hal, söz ve hareketlerden alıkoyan meleke olan edeb, nefsinin terbiye ederek kibir ve gururdan geçmek anlamındaki tevazu, doğruluk ve kalp temizliği olan sıdk, yaşamak için gerekli olan şeylerin dışında kalan bütün şeyleri, nefsanî arzuları yok saymak, bunları reddetmek olan kanaat, nimeti verenin nimetini alçak

³³⁸ Akşemseddin’in “Defu'l-Metâini's-Sûfiyye” adlı eseri.

³³⁹ Irakî, İhya Kenarı, II, 157

³⁴⁰ Buhari, Edeb, 38,39

gönüllülük, zillet yolu ile itiraf ve ikrar etmekten ibaret olan şükür, Akşemseddin'in; "Erenlerin güzel sıfatları belâ içinde olup sabrettiği mikdarca artar. Yani sabır, tevekkül, kanaat ve hilm belâ içinde çok durunca hâsıl olur. Belâyâ sabretmeleri sebebiyle erenlerin gönülleri gözgüsü sâfi ve pâk olur. Nefisleri yaramaz hulklardan hâlis olur. Eyub Peygamber gibi nice belâyâ sabrettiği için Allah u Teâla onun hakkında böyle der: "Ne gökçek ve ne iyidir ol Eyub, gönülle Allah'ı anıcıdır." Pes velî oldur ki halkın içindekine tahammül ede." (RN/2408, v. 130a-b) cümleleriyle ifade ettiği sabır, kul ile Allah arasında bulunan ve hakîkatin anlaşılmasına mâni olan sûretler anlamındaki hicab, kulun irâdesini teslim edip Hakk'ın hiç bir tecellisine şikayet etmeden sükût halinde yaşama hali olan rıza, insanların arkasından hoşâ gitmeyen şeylerin söylenmesi ve İslamiyet'e göre yasak olan gıybet ile kargaşa ve bozgunculuğa sebep olan söz ve haller olan fitneden uzak durmak, işlenmesi yasak olandan (haram) ve rüşvetten uzak durmak, her mü'min, diğer mü'minlerin can, mal ve namuslarından sorumlu olduğu bilinciyle zinadan uzak durmak, kibirli olmamak, dedikodu, cimrilik, kavga (Cidal), şek ve riyadan kaçınmak, tevbe edebilmek ahlaklı olmanın temelleridir. Aksi takdirde insan ömrü heba olur.

Dün ü gün zulmet içinde ha yürürsün turmadın
Zâyi' itdün ömrünü gel âb u hayvân iste bul
(Eraslan,1984:18a, VIII-80)

Tarikat geleneğinden ahi terbiyesine, fütüvvet esaslarından toplumsal davranış tarzına kadar Türk kültür hayatının her alanında görülen bu esaslar, toplumun bir arada yaşamasını sağlayan temel unsurlardır. Akşemseddin eserlerinde bu konuda âyet ve hadislerden örnekler vermek suretiyle söz eder.

Ortak yaşama iradesi sergileyen insanlar sosyal bir topluluk olup, kendi içinde organizasyona gider ve bir arada yaşama iradesi sergilerler. Sıradan topluluk olmaktan çıkıp bir devlet çatısı altında yaşayabilen, kader birlikteliği yapmış, ortak vicdan çevresinde toplanan yapıyı oluştururlar.

İrfan sahibi insan, içinde yaşadığı toplumun şartlarını, toplum içinde kendi yaratılış hikmetini bilmek zorundadır.

Tasavvufta irfân kavramı, keşf ve ilhâm yoluyla kalbe gelen ve umumiyetle aklî bilgiden üstün bir değer taşıdığı düşünülen bilgi çeşidine işaret etmek üzere kullanılmaktadır. Tasavvuf geleneğinde duygu ve tecrübe yahut akıl ve nakil yoluyla değil, bâtinî şuhud ve buluşla elde edilen özel bir bilgiye ma'rifet adı verilmiş, daha

sonraları bu müşâhede ve mükâşefelerden bahseden ilme “irfân” denilmiştir. (Gökçe,2010: 16)

Akşemseddin ârifi, iradesini mutlak irâdeye teslim etmiş, dolayısıyla da Hakk’a teslim olmuş O’nun rıza ve sevgisini kazanmış insan olarak nitelendirir. (DMS/4092, v.105a)

Ârifin irfanı bilginin aczini kabulendir. Ârif müşahede ilmine vâkıftır, vahdet ehlidir, kudret diliyle söyler.

Ak Şemseddin, bir taraftan toplum sosyolojisini bilen, bir taraftan Türk devlet geleneğine vâkıf, aynı zamanda döneminin dünya siyasî yapısını da gözlem, bilgi ve tespitleriyle kavrayan bir şahsiyettir. İstanbul’un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed’in kendisine bir dergah ve medrese yaptırma isteğini, sahip olduğu ahlak anlayışını yıkacağı için kabul etmemiştir. Zira Akşemseddin tevazu konusunda hassastır. O’na göre Tevâzu sahibi insan, nefsinin terbiye ederek kibir ve gururdan geçmiştir: “Pes tevâzu alâmetin bilmek gerekli, tekebbürlük tevâzu zıddıdır.” (RN/2408, v.10b)

Akşemseddin’in bilgi referansı Kur’an-ı Kerim’dir. Kur’an’da kibir olumsuz olarak anılmıştır. Kibrin zıddı tevazu sahibi olmak ise olumludur. Lokman Sûresi’nde: **“İnsanlardan (büyüklenererek) yüzünü çevirme (vela tusa’ir)! Yeryüzünde şımarıklıkla yürüme! Çünkü Allah(c.c.) büyüklük taslayan ve böbürlenen kimseleri sevmez.”**³⁴¹ Kibir ve tevazu konuları Akşemseddin’in eserlerinde şöyle yer almaktadır: “Mütevâzi olan kişi başkalarının sevgi ve hürmetini kazanır ve faziletli yaşar. Aksi de kibirli ve mağrur olmaktır. Kibir kendini başkalarının üstünde tutmaktır. İslamiyet kibiri kötü huylardan kabul eder. Bu sebeple de kişiyi mütevâzi olmaya, kibirden uzaklaşmaya teşvik eder. Kibirli olan kimse, kalabalık içinde bile olsa devamlı yalnız kalır.” (RŞAHB³⁴²/260, v. 39a)

Cömertlik, muhtaç olana maddi ve manevî yardımda bulunmaktır. Bunun zıddı da cimriliktir. Cimri, hayırlı ve lüzumlu olana yardım etmek bir yana yalnızca biriktirme taraftarıdır. İslamiyet cimriliği kötü bir huy olarak kabul eder ve ondan uzak olmaya teşvik eder. Kur’an’da: "Mal ve servet insan için bir imtihandır."³⁴³ ve "Bu imtihandan başarılı çıkmanın yolu da cömertliktir."³⁴⁴ âyetleri de buna işaretler. "Cimrilerin başına da değişik bir bela vermiştir. Devamlı

³⁴¹ Lokman Sûresi, â: 18

³⁴² Akşemseddin’in “Risaletü Şerhi Akvâl-i Hacı Bayram Veli” adlı eseri.

³⁴³ Zümer Sûresi, â: 49-52

³⁴⁴ Tegabün Sûresi, â: 615-17.

toplayıp artırmak peşindedirler ve dünya için yerinde harcama yaparlar ne de âhirete yatırım olsun diye nafaka verirler. Bunlar hem dünya hem de âhirette mahrum olur, varlık içinde yokluk görürler." (DMS/4092, v. 128a)

Akşemseddin dünyevi olanı, şan, şöhret, mal, mülk gıybet, dedikodu, kıskançlık, fitne, haram, rüşvet, cimrilik, riya vb. vazgeçmesini iyi ahlâk sahibi olmanın bilgi ve fazilet bakımından yenilenme, şuurlanma dolayısıyla muhasebe yaparak yanlıştan vazgeçme olduğunu ifade eder.

Kur'an ve sünnette Allah'ı en yüksek derecede sevmek (el-Bakara 2/165) O'nun hoşnutluğuna ve O'ndan hoşnut olmaya layık olmak (el-Maide 5/119) temel ahlâkî motif olarak gösterilmiştir. (Çağrı, 1989:2) "İnsanı cemiyet içinde fert" olarak düşününce sevginin toplumsal düzeni, dengeyi sağlamada fonksiyonu ahlâkî olmaktan ziyade sosyal-cemiyet yönüyle dikkat çekicidir. Zira bir toplumun fertleri arasında sevgi varsa olumsuzluklar, haksızlıklar yoktur.

Akşemseddin'e göre kişi, yaratılış gayesine uygun olarak yaşamak, yaşadığı zaman içinde kendisine tevdi edilen görevleri yerine getirmek zorundadır. Kendisi, Sultan tarafından verilmek istenen bütün mansıbı reddederek örnek bir davranış da sergilemiştir. Geçici unvan, verilen mansıp, sahip olunan dünya varlığı kişiyi gaflete sürükler.

Akşemseddin insanı, içinde yaşadığı dünyayı değerlendirirken fani ve ebedî olana dikkat çeker. Yaratılışın gayesinden uzak, dünyanın aldatıcı hallerine aldananı gâfil olarak nitelendirir:

Gâfil olma genc içinde oturursun ey fakîr

Bî nihayettür bili gör genc-i penhân iste bul

(Eraslan,1987: VIII-18b -85)

İnsanı hakiki dünyasında fert ve cemiyetle değerlendiren Akşemseddin bütün ile beni mahiyet itibarıyla değerlendirir. Dolayısıyla insanı öncelikle kendini tanımak, yaratılışın gayesine uygun yaşamının sorumluluğu ve şuuru içinde kabul eder.

Anadolu'nun İslâmî bir hüviyet kazanmasında önemli roller üstlenen, Türk insanına manevi liderlik yapan dervişler, veliler, geniş halk kitlelerinin hayat felsefelerini de tesis etmişlerdir. Cemiyetin terbiyesi, ahlâkî yapısı, ticarî anlayışı, değerleri, iman anlayışı onların şahsiyetlerinde, hayat tarzlarında ve eserlerinde öne çıkmıştır.

Fatih Sultan Mehmed gibi devrine hükmeden bir padişaha hoca ve müşrid olan Akşemseddin hem örnek şahsiyeti hem de eserleri,

hayatı çevresinde oluşan menkıbe, eğitimciliğiyle birlikte yürüttüğü tabipliği toplumda yol gösterici olmuştur. İnsanı Allah'ın halifesi, yaratılmışların efendisi dolayısıyla da kâinatın efendisi olarak kabul eden Kur'an-ı Kerim, mükemmel yaratılan insanın davranışları ve yaşayışının da buna uygun olmasını ister. İnsan, esasen zâhiri yönüyle âlemin, özüyle Allah'ın yani iki âlemin de temsilcisidir. Dolayısıyla ona göre davranmalı, davranışlarını ona göre tanzim etmelidir.

Akşemseddin:

“Hak'dan cûda görmen eri erdür dü âlem serveri”

Eğer kılurlarsa nazar altuni derler tağları “ (Eraslan,1987: XXIII-60b-190) der.

İslâmın ahlâk sistemi söz ve fiillerde “iyi”, “hayırlı” ve “mükemmel” insanı hedeflemektedir. Ruhî ve ahlâki terbiye ile insanı yüceltmektedir.

Faziletli yaşamak, iyi ve faydalı olanı almak, kötünden uzaklaşmak, manevi ve ruhî olgunluğa ulaşmak gerekir. Burada şahsiyet ön planda olmakla birlikte fert-cemiyet arasındaki bağ dikkate alınmış hatta insan davranışları cemiyet hayatının düzenine göre belirlenmiştir.

Bu anlamda iyi ve güzel ahlaklı olmak, faziletli yaşamak olarak özetlenen İslam, ahlâk sistemi beraberinde dünyada huzuru ve Allah rızasını kazanmayı ahirette de ebedi saadeti sunmuştur. Akşemseddin eserlerinde insana, yaratıldığı üzre söz de, fiilde ve hizmette iyi insan olarak yaşamayı öğütlemiştir.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim, <http://kuran.diyamet.gov.tr/>

Akşemseddin (Muhammed b. Hamza), Risâletu'n-Nûr, Süleymaniye Ktb. No.2408

Akşemseddin (Muhammed b. Hamza), Defu'l-Metâini's-Sûfiyye, Süleymaniye Ktb. No.4092

Akşemseddin (Muhammed b. Hamza), Risaletü Şerhi Akvâl-i Hacı Bayram Veli, Pertev Paşa, No. 260

Akşemseddin (Muhammed b. Hamza), Risâletü'd-Dua, Pertev Paşa, No. 260

AYSEL, Levent, Liderlik ve Duygusal Zeka, Kocaeli 2006, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

CEBECİOĞLU, “Ethem, Akşemseddin'de Bazı Tasavvufî Kavramlar- I”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/756/9636.pdf>

- DOSAY GÖKDOĞAN, Melek, “Osman Gazi'den Mehmed Vahideddin'e Osmanlı Bilimi ve Kültürü”, Türkler- 11, Ankara 2002, s. 175-209.
- ERASLAN, Kemal, “Akşemseddin'in Dini Tasavvufi Şiirleri”, TDAY Belleten 1984, Ankara 1987, s.11-85.
- GÖKÇE, Ferhat, İslâm İrfân Geleneğinde Hadis Yorumu, Ankara 2010. (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi)
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, Kur'an'da “Gıybet” Olgusu -Bir Davranış Bozukluğu Olarak Dedikodu ve Korunma Yolları- İlahiyat Fakültesi Dergisi 11:2 (2006), 51–70 Kavramlar- I, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/756/9636.pdf>
- KILIÇ, Recep “Ahlâk Kavramının Analizi”, İslam Ahlâkı ve Sevgi, Ank. 2007, s. 37-48.
- MACLVER, R.M., Page Charles H. (Çev.: Â. Kurtkan), Cemiyet I, Ankara, 1994.
- YÜCEL Ayşe, “Akşemseddin'in İki Yeni Şiiri” Türk Kültürü Araştırmaları-Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'a Armağan, XXXII/1-2, Ankara, 1996, s.389-391.
- YÜCEL ÇETİN, Ayşe, Akşemseddin'in Eserlerinde Sosyal ve Ahlak ve Eleştiri, TÜRKKAD tarafından düzenlenen “Hacı Bayram-ı Veli Uluslar arası Sempozyumu (14-16 Aralık 2012)’nda okunan yayımlanmamış bildiri metni.
- YÜCEL ÇETİN, Ayşe, Akşemseddin'in Eserlerinin Dinî-Tasavvufi Açından Tahlili, Ankara 2009.